

Чернигов, 1912. – 407 с.

11. Календарь Черниговской губернии на 1914 год. – Чернигов, 1913. – 453 с.

12. Коваленко Ю. 175-й стрілецький Батуринський полк / Юрій Коваленко // Соборний майдан. – 2010. – №1 (37). – С. 6.

13. Мірошніченко О. Казарми 175 стрілецького Батуринського полку в Глухові як потенційна пам'ятка історії / О. Мірошніченко // Сіверщина в історії України. Збірник наукових праць. Вип. 4. – К. – Глухів, 2011. – С. 365-368.

14. Михайлов М. История 131-го пехотного Тираспольского полка. – К: Тип. штаба Киевского военного округа, 1900. – 367 с.

15. Общий список офицерским чинам Русской императорской армии / Сост. по 1 января 1910. – СПб, 1910. – 1123 с.

16. Памятная книжка Киевской губернии на 1904 год. – К., 1904. – 274 с., прилож.

17. Подольский адрес-календарь / Сост. В.Гульдман. – Каменец-Подольский, 1895. – 452 с.

18. Редигер А.Ф. История моей жизни. Воспоминания военного министра. В двух томах. – М.: Канон-пресс; Кучково поле, 1999. – С. 203.

19. Решетов С.Г. Род Ипитис и его потомки // Вестник Одесского историко-краеведческого музея. – Одесса, 2009. – Вып. 7.

20. Список генералам по старшинству / Сост. по 1 сентября 1904. – СПб., 1904. – 1384 с.

21. Список полковникам по старшинству / Сост. по 1 марта 1914. – СПб., 1914. – 1439 с.

22. Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії УНР (1917-1921) / Я. Тинченко. – К., 2007. – 539 с.

23. Цитович Г. Храмы армии и флота. Историко-статистическое описание. – Пятигорск, 1913. – 520 с.

24. Электронный ресурс: <http://vexillographia.ru/russia/army031.htm>

25. Электронный ресурс: <http://www.numismat.ru/au.shtml?au=40&per>

26. Электронный ресурс: <http://regiment.ru/reg/II/B/175/1.htm>

Есюнин С.Н. К истории 175-го пехотного Батуринского полка

В статье рассматривается история 175-го пехотного Батуринского полка в 1877-1914 гг. и даются биографические данные выдающихся военнослужащих, которые служили в годы дислокации полка в городе Глухове (1910-1914).

Ключевые слова: 175-й пехотный Батуринский полк, генералы, офицеры, Глухов.

Yesiunin S.M. On the history of the 175-th Baturyn Infantry Regiment

The history of the 175-th Infantry Baturinsky Regiment in 1877-1914 years and biographical information about the outstanding military who served during the deployment of the regiment in the town of Hlukhiv (1910-1914).

Key words: 175-th Baturyn Infantry Regiment, generals, officers, Hlukhiv.

09.03.2011 р.

УДК 91(477.51) «19»:342.849.2

Л.М. Шара

ВИБОРЧА КАМПАНІЯ 1901 Р. У ЧЕРНІГОВІ: ДЕЛЕГУВАННЯ ДО ІНСТИТУЦІЙ МІСЬКОГО ГРОМАДСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

У статті висвітлено процедуру делегування до інституцій міського громадського управління Чернігова у 1901 р.; проаналізовано чисельний склад виборців і гласних, процес формування думи та управи.

Ключові слова: міське громадське управління, дума, управа, виборці, гласні.

У сучасних містознавчих студіях чільне місце належить проблематиці муніципального управління в українських губерніях Російської імперії. Особливий інтерес викликає період другої половини ХІХ ст., коли у процесі всебічної модернізації відбулося трансформування міського громадського управління відповідно до Положень 1870, 1892 рр. Переформатування законодавчої бази стосувалося, передусім, принципів виборчої системи та кола повноважень самоврядних інституцій – думи (розпорядча) й управи (виконавча).

Практика виборчих кампаній у Чернігові і за реформою 1870 р., і за реформою 1892 р. вже потрапляла у поле зору дослідників. Приміром, Ю. Нікітін [1] і В. Руденок [2] акцентували на особливостях формування й функціонування Чернігівської думи в останній третині ХІХ ст., Т. Демченко і О. Тарасенко [3] розглядали обрання гласних та їхню діяльність через призму революційних подій 1905-1907 рр. Укомплектування громадського управління Чернігова у 1901 р. належить до маловивчених сторінок історії, отже є актуальним у плані наукового пошуку. У перспективі, на основі вибіркової деталізації виборчих кампаній, постане можливість простежити їх особливості в динаміці й підготувати комплексне дослідження. Наразі ж мета нашої студії полягає у тому, аби проаналізувати процедуру делегування до інституцій чернігівського самоврядування, сформованого 1901 р.

Задля реалізації окресленої мети, звернімо увагу на підстави отримання виборчих прав. Реформою 1892 р. допускалися до голосування фізичні особи, товариства, установи, компанії та спілки, які не менше одного року володіли у межах міста нерухомим майном, оподаткованим на користь місцевого бюджету. При цьому законодавчо визначався фіксований мінімум ціни нерухомості, з якої стягувався оціночний збір. Для Чернігова, де мешкали менше 100 тис. осіб, він сягав 1000 руб. За попереднім Міським положенням 1870 р. умовою набуття виборчого права слугував по-

датковий цenz. Оподаткування бодай у розмірі кількох копійок апріорі гарантувало проходження до списку виборців, через що була більшою їхня чисельність. Приміром, 1870 р. могли голосувати 3,5 % населення [4, 1], 1887 р. – 5,7% [4, 1, 5], тоді як на час перших виборів за Положенням 1892 р. – лише 1,1 % [9, 1, 2].

Проведення виборчої кампанії 1901 р. покладалося на членів управи попереднього скликання на чолі з міським головою Миколою Рудіним. Вони підготували список виборців і, як того вимагала процедура, оприлюднили його на сторінках «Черниговских губернских ведомостей» за три місяці до голосування із зазначенням, що упродовж двох тижнів дозволялося оскаржити неточності. По завершенні зазначеного строку список вважався остаточним й передавався на схвалення губернатора. Варто наголосити, що окремі представники чернігівської спільноти з інтересом ставилися до міських виборів, ревниво стежили за дотриманням усіх нюансів. Зокрема, четверо осіб позивалися до управи через незаконне, з їхньої точки зору, занесення до списку виборців 14 чернігівців, які менше року володіли нерухомістю. Службовці виконавчої інституції продемонстрували обізнаність у чинному законодавстві, роз'яснивши, що однорічний цenz осілості рахується не з дня опублікування списку виборців, а до дня проведення виборів, що свідчить про відсутність правопорушення. Якби позивачі не погодилися з такою аргументацією управи, то могли б апелювати до губернатора. Він би адресував її до Губернського по земських і міських справах присутствія, чие рішення вважалося остаточним, не підлягаючи оскарженню [5, 8].

Станом на 1900 р. у Чернігові проживали 30256 городян [11, 50]. Право голосу отримали 488 осіб або у відносному вимірі 1,6 % від загальної чисельності населення [8, 7]. Серед них – 463 власники нерухомості, 15 власників торгових закладів, 8 представників юридичних осіб (міністерств внутрішніх справ, народної освіти, фінансів, Головного управління пошти і телеграфів, чернігівських окружного суду, губернського земства, попечительства Воскресенської церкви, дитячого притулку) і 2 власники промислових підприємств. Від єврейської громади могли проголосувати 164 особи або 33,6 % усіх виборців. Верхньою межею від фіксованого мінімуму вартості нерухомості була власність дружини дворянина Олександри Двужильонової, оцінена у 25770 руб., Міністерства внутрішніх справ – 22325 руб., Міністерства фінансів – 163500 руб., міщанки Олімпіади Снегірьової – 14205 руб. Найменше коштувало майно дружини кондуктора Надії Михайлової, подружжя Григорія та Єфросинії Мацків, Івана та Агафії Пржибаловсь-

ких – по 1010 руб. [5, 5-5 зв.].

Незважаючи на обмежене число виборців, їхня активність виявилася невисокою. Першого дня, 29 квітня 1901 р., на територіальну дільницю прийшли 207 осіб або у відносному вимірі 42,4%. Якщо порівняти з аналогічними показниками за попередні роки, то можемо стверджувати, що 1901 р. спостерігалось розширення списку виборців, але зменшення їхньої активності. Зокрема, 1897 р. право голосу мали 460 чернігівців, а скористалися ним 227 [8, 7].

Інертним виявився й процес балотування у гласні Чернігівської думи. Її склад обрахували на підставі квот, визначених у ст. 56 Положення 1892 р. У міських поселеннях, де виборців більше 100, кожні 50 осіб делегують по троє гласних, але в цілому число думців не повинно перевищувати 60 [10, 22]. З огляду на це, розпорядча інституція громадського управління Чернігова мала формуватися з 41 гласного, серед яких – 2 представники єврейської громади і 8 думців-кандидатів [8, 7].

Обрання гласних тривало 4 дні: 29-30 квітня, 10-11 травня 1901 р., делегувалися 158 чол., тобто, більшість присутніх. Голосування відбувалося занадто повільно. Обумовлювалося це, насамперед, громіздким способом балотування кульками. Кожному претендентові призначалася скринька, розділена навпіл. Опускаючи кульку в одну частину, виборець голосував «за», в іншу – «проти». Щоби оптимізувати балотування, список виборців розділили на кілька частин. Так, 29 квітня голосували за п'ятьма списками, у кожному з яких було зареєстровано по 12 претендентів. Запротокольовані дані засвідчили, що поміж кандидатів першого списку обрали 11 осіб, другого – 9, третього – 2, четвертого – 4, п'ятого – лише 1 гласного. Вочевидь, такі результати дають підставу констатувати низький рівень авторитетності більшості балотованих кандидатур. Чим це зумовлене? Можливо, справді, мали місце об'єктивні причини, а ймовірно, для когось вибори могли послугувати ареною, аби поквитатися через особисті порахунки. Як би там не було, але атмосфера недовіри, що запанувала у залі Чернігівської думи, позбавила присутніх бажання продовжити голосування.

Міський голова змушений був оголосити перерву до 19 год. наступного дня. Утім, 30 квітня стало ще гірше. Прийшовши на виборчу дільницю, присутні не погоджувалися добровільно пропонувати власні кандидатури для балотування, зрештою, умовили 9 осіб. Проголосували, однак, підрахувавши кульки, з'ясувалося, що їх недостатньо, аби легітимізувати обраних [5, 26]. За таких обставин Микола Рудін, керуючись ст. 53 Міського положення (якщо відразу не змогли укомплектувати думу, то виборче зібрання скли-

калося удруге), оголосив про припинення балотування. Наступне зібрання запланували на 10-11 травня 1901 р. Таким чином, упродовж двох днів виборчої кампанії до думи делегували 27 гласних або 65,9 % необхідного кворуму [5, 26 зв.].

Зібравшись у травні, виборці спромоглися обрати ще 12 гласних і 6 кандидатів [5, 33]. Відтак, розпорядчу інституцію самоврядування представляли 41 думець (2 чол. від єврейської меншини) і 6 кандидатів, серед яких 33 гласні й 4 кандидати отримали виборче право, сплачуючи податки з нерухомості, 8 думців і 2 кандидати – за змішаним цензом, себто як платники оціночного збору з нерухомої власності й торгово-промислових зборів [8, 7].

Делегати від єврейської спільноти залучалися до громадського управління на підставі рішення Губернського по земських і міських справах присутствія. Їхні кандидатури не балотувалися, а вибиралися членами присутствія із заздалегідь окресленого кола осіб, для яких уможливорювалася участь у самоврядуванні. «... по своему общественному положению и нравственным качествам, – читаємо рапорт поліцмейстера, – представляются подходящими кандидатами в гласные ... Думы: провизор Исаак Маркельс, почетный гражданин Леон Мерперт, купцы: Залман Монозон и Гирша Урин. Из всех же этих лиц наибольшего внимания заслуживают по своему развитию и образу мыслей Маркельс и Мерперт» [5, 58 зв.]. Губернське по земських і міських справах присутствіє затвердило гласними купців Шлему Мойсейовича Шлепянова та Гіршу Урієва Уріна [2, 59 зв.]. 27 травня 1901 р., відповідно до вказівки губернатора Євгенія Адрієвського, оприлюднили остаточний список думців на шпальтах «Черниговских губернских ведомостей» [5, 63 зв.].

За три дні новообрана дума зібралася на перше засідання. 3-поміж питань порядку денного найважливішим було формування управи. Царина її діяльності розкривалася через такі функції, як реалізація розпоряджень думи, вироблення проекту бюджету та його використання, організація й координування роботи усіх галузей муніципального господарства.

Управа обиралася на 4 роки у складі міського голови, заступника («товариша»), секретаря і кількох членів. Усі вони, відповідно до Положення 1892 р., набули статусу державних чиновників, обіймали посади згідно з Табелем про ранги, користувалися правом на пенсії. Кожні два роки штат управи поновлювався, що дозволяло зберігати її працездатність. Службовці, які зарекомендували себе з найкращого боку, неодноразово переобиралися. Натомість тих, хто не справили надію, усували з посади по

закінченні строку.

Голосування за посадовців виконавчої структури, порівняно з виборами, відбулося оперативніше. Гласний Степан Зубок-Мокієвський запропонував делегувати тих, хто служив у попередній управі. Оскільки іншої пропозиції не надійшло, то на посаду міського голови балотували Миколу Рудіна, якого підтримали 30 думців, 11 осіб проголосували «проти». Перемігши за більшістю голосів, голова «торжественно обещал посвятить свое время и силы на служение данному городу» [5, 82]. Міським секретарем переобрали Аркадія Верзилова. За його кандидатуру проголосували 39 гласних, 2 – «проти». Службовець «выразил Думе глубокую благодарность за избрание, которого она удостоивает его в третий раз и эту необычайно лестную для него оценку, которая дана его труд; он надеется и впредь оправдать доверие Думы» [5, 82]. Членом управи обрали лише одну особу – Василя Нероду. Володимир Харченко і Григорій Красовський, делеговані гласними попередньої думи, продовжили виконувати свої обов'язки до квітня 1903 р. [5, 82]. По закінченні їхньої каденції думці вдруге віддали перевагу Володимир Харченку [5, 98], іншу звільнену вакансію посів Олександр Ляшенко [5, 105 зв.].

Виконавча інституція самоврядування Чернігова мала складну організаційну структуру. Вона містила канцелярію і бухгалтерію, відділи по окремих галузях міського господарства. Задля ефективного наповнення бюджету залучалися «зовнішні агенти», зокрема торгові інспектори, міські комісари, наглядачі, контролери. Таким чином, до роботи в чернігівській управі була залучена 31 особа: міський голова, секретар, 3 члени управи, бухгалтер, 3 його помічники, касир, 2 діловоди, 10 канцеляристів, 9 комісарів, наглядачів, старост [7, 5].

Щоденні клопоти у різноманітних сферах господарювання доручалися спеціальним виконавчим комісіям. Їх зорганізували протягом червня – липня 1901 р. у кількості 5: для контролю за міськими підприємствами (водогін, електростанція, цегельний завод та інші), місцевими базарами, закладами народної освіти, санітарна і театральна. Очільниками обрали відповідно Миколу Рудіна, Івана Селюка, Петра Солонину, Маврикія Фрідмана та Іллю Шрага. Штат комісій визначався залежно від широти повноважень, зокрема, найбільшою була комісія, яка опікувалася муніципальними підприємствами – 17 осіб на чолі з Миколою Рудіним, найменшою – театральна: 6 думців під керівництвом Іллі Шрага. Зауважимо, що деяких гласних делегували одночасно до кількох комісій, що, безумовно, свідчило про їхній авторитет і підтверджувало компетентність, оскільки вони вже виконували ці обов'язки за попередньої думи. Наприклад, Кузьму

Ходота обрали до чотирьох комісій. Він не увійшов лише до однієї – для нагляду за базарами. Шестеро думців (Володимир Демидович, Володимир Сачок, Петро Солонина та інші) працювали у 3 комісіях, 9 осіб (Аркадій Верзилов, Борис Комінер, Олексій Муханов, Олександр Сац та інші) – у двох, решта – 9 чол. (Степан Давиденко, Альфред Розенель, Северіан Свидзинський, Петро Сеткін та інші) були залучені до однієї. Відтак, конкретні обов'язки поклалися на 25 гласних і ще 6 осіб запросили зі сторони. Приміром, голову повітової земської управи Дмитра Тризну – до санітарної комісії, заступника директора громадського банку Андрія Ласкоронського та підприємця, ініціатора електрифікації Чернігова Матвія Зюкова – до комісії з контролю за муніципальними підприємствами. Це було в інтересах міського господарства, вказувало на прозорість у діяльності громадського управління, дозволяло посилювати комісії фахівцями. Загальна чисельність членів комісій налічувала 56 чол., оскільки деякі особи трудилися одночасно у декількох [6, 1-7].

У цілому, штат чернігівського самоврядування складався з 106 осіб або 22,4 % від числа працівників громадського управління міст Чернігівської губернії. Власне, це найбільше, порівняно з повітовими центрами. Так, у Ніжині в органах самоврядування працювали 46 чол., Стародубі – 37, Конотопі – 21, Козельці – 19, Новгороді-Сіверському – 15 чол. [7, 69]. Лідерство Чернігова у цій царині пояснювалося наявністю об'єктів комунальної інфраструктури, кредитних установ муніципальної форми власності, закладів соціальної сфери. Мова йде про електростанцію, безперервне функціонування якої забезпечували 13 чол., водогін, де трудилися 5 осіб, міський банк і ломбард – 21 чол., у закладах соціального спрямування, як от ремісничому училищі, 4-й початковій школі, богадільні, лікарняних установах, служили 33 особи [7, 5-5 зв.].

Викладений матеріал засвідчив, що згідно з Міським положенням 1892 р. право голосу отримали 1,6 % жителів Чернігова, серед них 95 % – домовласники, 3,4 % – платники торгово-промислових зборів, 1,6 % – представники від установ. У день голосування на територіальну дільницю прийшли менше половини виборців, які індиферентно поставилися до балотування гласних. Протягом чотирьох днів все ж вдалося сформувати думу, більшість у якій представляли обранні на підставі сплати майнового податку. Значно жвавішою виявилася процедура делегування до управи. Її службовцями стали авторитетні гласні, переобрані з управи попередньої каденції. Для вирішення поточних проблем у різних галузях муніципального господарства були укомплектовані спеціальні виконавчі комісії.

Посилання

1. Нікітін Ю. Вибори до органів міського самоврядування та їх діяльність у Чернігівській губернії у 70 рр. XIX ст. / Ю. Нікітін // Література та культура Полісся. – Ніжин, 2005. – Вип. 28. – С. 57-62.
2. Руденок В. Як вибирали міську владу наші пращури [Органи самоврядування в губернському центрі позаминулого століття, коли Чернігів входив до складу Рос. імперії] / В. Руденок // Чернігівські відомості. – 2006. – 22 березня. – С. 22.
3. Демченко Т. Чернігівська міська дума у 1905 році: (До століття першої російської революції) / Т. Демченко // Сіверянський літопис. – 2005. – № 6. – С. 27-35.; Демченко Т., Тарасенко О. До історії діяльності Чернігівської міської думи в жовтні 1905 року / Т. Демченко, О. Тарасенко // Сіверянський літопис. – 2006. – № 2. – С. 11-19.
4. Державний архів Чернігівської області, ф. 145, оп. 1, од. зб. 158, 20 арк.
5. Там само, оп. 2, од. зб. 1165, 126 арк.
6. Там само, од. зб. 1167, 7 арк.
7. Там само, од. зб. 1289, 69 арк.
8. Там само, од. зб. 1318, 100 арк.
9. Там само, оп. 6, од. зб. 158, 10 арк.
10. Земский сборник Черниговской губернии. – 1892. – № 8-9. – 292 с.
11. Черниговская памятка. Справочная книжка на 1900-1901 гг. Путеводитель по г. Чернигову. – Чернигов, 1900. – 320 с.

Шарая Л.Н. Избирательная кампания 1901 г. в Чернигове: делегирование в институции городского общественного управления

В статье отражена процедура делегирования в институции городского общественного управления Чернигова в 1901 г.; проанализирован численный состав избирателей и гласных, процесс формирования думы и управы.

Ключевые слова: городское общественное управление, дума, управа, избиратели, гласные.

Shara L.M. 1901 election campaign in Chernihiv: urban public institutions management delegation

The article deals with the procedure of delegation to institutions of urban management in Chernihiv 1901; the number of electorate and hlasnyi, the process of дума and municipal council formation are analyzed.

Key words: urban management, the state дума, the municipal council, electorate, hlasni.

25.03.2012 р.